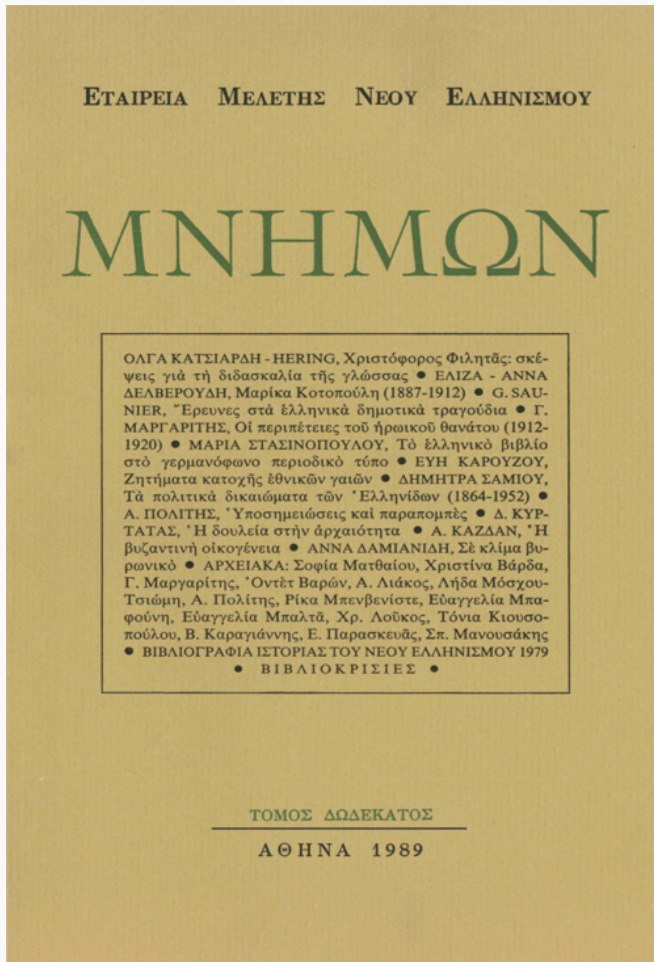

Μνήμων

Τόμ. 12 (1989)

Αντώνης Λιάκος, Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν) και η Σοσιαλιστική Νεολαία / Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, Ο Γ. Σκληρός στην Αίγυπτο

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.455](https://doi.org/10.12681/mnimon.455)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΤΘΑΙΟΥ Σ. (1989). Αντώνης Λιάκος, Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν) και η Σοσιαλιστική Νεολαία / Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, Ο Γ. Σκληρός στην Αίγυπτο. *Μνήμων*, 12, 285-290.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.455>

Duby (σ. 138), «αν τυχόν κάποιος αργότερα ζητήσει να μάθει τί ήταν στη Γαλλία, στο δεύτερο τρίτο του 20ου αιώνα, το επάγγελμα του ιστορικού, ας κρίνει αυστηρά αυτήν εδώ τη μαρτυρία».

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

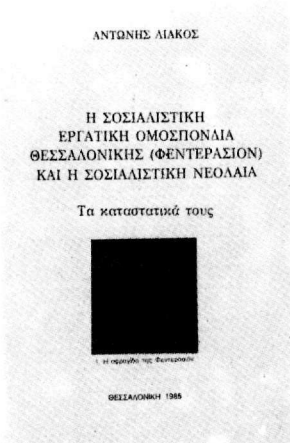
Ἀντώνης Λιάκος, Ἡ Σοσιαλιστικὴ Ἐργατικὴ Ὀμοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασσιόν) καὶ ἡ Σοσιαλιστικὴ Νεολαία. Τὰ καταστατικά τους, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1985, 164 σ.

Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, Ὁ Γ. Σκληρὸς στὴν Αἴγυπτο. Σοσιαλισμὸς, δημοτικισμὸς καὶ μεταρρύθμιση, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1988, 291 σ.

Ἡ αὐξημένη πολιτικὴ εὐαισθησία τῆς δεκαετίας τοῦ '70 καὶ ἡ παράλληλη ἀνάπτυξη τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἱστορία ἔστρεψε πολλοὺς ἐρευνητὲς στὴ μελέτη φαινομένων, ὅπως εἶναι τὸ ἐργατικὸ κίνημα καὶ οἱ πρωτοποριακὲς ἰδέες στὴν Ἑλλάδα. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ συντεχνία στὸ ἐργατικὸ σωματεῖο, οἱ μορφὲς τῶν ἐργατικῶν διεκδικήσεων, ἡ ἔκφραση τῆς κοινωνικῆς διαμαρτυρίας, ἡ διατύπωση σοσιαλιστικῶν, σοσιαλιστικῶν ἢ γενικῶν πρωτοποριακῶν ἰδεῶν, ἡ δημιουργία καὶ ἡ δράση ὁμάδων, κινήσεων καὶ κομμάτων, ἡ δραστηριότητα διανοουμένων, ποὺ ἐκφράζουν συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα αὐτὲς τὶς τάσεις εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ ἀπασχολοῦν τοὺς ἱστορικούς. Ἡ ἀνανέωση ὅμως δὲν συνίσταται τόσο στὴν ἐπιλογή νέων θεμάτων, ὅσο στὴν ἐπιλογή τῆς μεθόδου. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτοὶ ἀπορρίπτοντας τὴν ἰδεολογικὴ χρῆση τῆς ἱστορίας θεωροῦν τὴν αὐστηρὴ μέθοδο ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴ μελέτη παρομοίων θεμάτων.

Στὸ σημείωμα αὐτὸ παρουσιάζονται δύο ἐργασίες ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὶς προηγούμενες παρατηρήσεις· ἀντικείμενο τῆς πρώτης εἶναι ἡ Φεντερασσιόν τῆς Θεσσαλονίκης (1909-1918) καὶ τῆς δεύτερης ὁ Γ. Σκληρὸς καὶ ἡ δραστηριότητά του στὴν Αἴγυπτο (1911-1920). Τόσο ἡ Φεντερασσιόν ὅσο καὶ ὁ Σκληρὸς μετὰ τὴ συγκεκριμένη του δραστηριότητα ἐκφράζουν δύο κινήσεις πρωτοποριακὲς, ποὺ παρὰ τὶς διαφορὰς τους ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωση καὶ τὶς θεωρητικὲς ἀντιλήψεις, ἀνήκουν στὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀναμετρῶνται μετὰ τὶς ἴδιες συγκυρίες, τὸν Βενιζέλο καὶ τοὺς ἐθνικοὺς πολέμους, καὶ γεωγραφικὰ τοποθετοῦνται σὲ περιοχὲς ἔξω ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὅπου ὁ βαθμὸς «ἐκσυγχρονισμοῦ» εἶναι μεγαλύτερος, καὶ σφραγίζονται ἀπὸ παρόμοιες θεωρητικὲς ἐπιρροές.

Στὴν πρώτη ἐργασία, τοῦ Ἀντώνη Λιάκου, δημοσιεύονται δύο καταστατικά ἀπὸ τὸ

άρχειο του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης, το καταστατικό της Σοσιαλιστικής Έργατικής Όμοσπονδίας Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν, 1909-1918) και το καταστατικό της Σοσιαλιστικής Νεολαίας Θεσσαλονίκης (1910), νεολαίας της Φεντερασιόν. Σε παράρτημα αναδημοσιεύεται μια έκθεση του 1910 της Φεντερασιόν προς το Γραφείο της Σοσιαλιστικής Διεθνούς, σε ελληνική μετάφραση από το δημοσιευμένο γαλλικό πρωτότυπο, καθώς και ένα υπόμνημα του 1914, που βρίσκεται στη βιβλιοθήκη της Βουλής, με τίτλο *Ύπερ της δικαιοσύνης κατά της αδικίας. Αίτησις και Υπόμνημα της Σοσιαλιστικής Όμοσπονδίας Θεσσαλονίκης και του Διεθνούς συνδικάτου καπνεργατών υποβληθέν προς την κυβέρνησιν της Ελλάδος*. Εκτός από την έκθεση του 1910 που απλώς σχολιάζεται, στα υπόλοιπα κείμενα προτάσσονται έκτενη εισαγωγικά σημειώματα.

Οι τέσσερεις πηγές που εκδίδει ο Λιάκος μας δια φωτίζουν για τη φυσιογνωμία και τις δραστηριότητες της Φεντερασιόν, μιάς από τις γνωστότερες σοσιαλιστικές ομάδες των αρχών του αιώνα. Με την επιλογή και τη δημοσίευση των συγκεκριμένων κειμένων ο συγγραφέας θέλει να αναδείξει κατ' αρχήν τη σημασία και τη χρησιμότητα που έχουν αυτού του είδους οι πηγές για τη μελέτη παρομοίων θεμάτων. Οι διαθέσιμες π.χ. σήμερα διεθνείς πηγές, τα αρχεία της Β' Σοσιαλιστικής Διεθνούς ή της Σοσιαλιστικής Διεθνούς των νέων και τα έντυπά τους παρέχουν σημαντικές πληροφορίες ιδιαίτερα για τις οργανώσεις που είναι ένταγμένες σ' αυτές, όπως συμβαίνει με τη Φεντερασιόν και τη νεολαία της. Από την άλλη πλευρά, όπως τονίζει ο συγγραφέας, «το καταστατικό δεν αποτελεί μόνο περιγραφή της οργανωτικής δομής, αλλά ένα κείμενο με θεωρητική και πολιτική σημασία» (σ. 7).

Αξιοποιώντας λοιπόν τις μαρτυρίες αυτές ο συγγραφέας θίγει, χωρίς να φιλοδοξεί να τα εξαντλήσει, τα ζητήματα που αναφέρονται στη μη «πολιτική» πλευρά των σοσιαλιστικών ομάδων: «προπαντός χρειάζεται μια σφαιρική αντιμετώπιση που θα διερευνήσει όχι μόνο τις κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες γεννήθηκε και έδρασε αλλά και την έσωτερική ζωή της οργάνωσης, το χαρακτήρα των δραστηριοτήτων της, όλα εκείνα που περιλαμβάνονται αλλά και παραλείπονται συνήθως από την ιστορία των συνεδρίων και της έναλλαγής των ήγεσιών» (σ. 17). Έτσι το ενδιαφέρον του στρέφεται στην όμοσπονδική οργάνωση της Φεντερασιόν, ή όποια βασίζεται στα διεθνή σοσιαλδημοκρατικά πρότυπα αλλά και στην παράδοση σοσιαλιστικών ομάδων των εθνών της διασποράς (το έβραϊκό στοιχείο είναι κυρίαρχο στις τάξεις της).

Ο κατάλογος των ιδρυτικών μελών που συνοπογράφουν το καταστατικό προσφέρεται για μια στοιχειώδη μελέτη της ταυτότητάς τους από την άποψη του επαγγέλματος και της ηλικίας: επιτρέπει επίσης παρά τις περιορισμένες στατιστικές του δυνατότητες, κάποιες ένδεικτικές διαπιστώσεις για τη σύνθεση γενικά της οργάνωσης και για τους επαγγελματικούς χώρους στους οποίους απευθύνονταν από τα «μαζικά» επαγγέλματα αντιπροσωπεύονται π.χ. μόνο οι καπνεργάτες, ενώ η πλειοψηφία των μελών της Κ.Ε. είναι έμποροϋπάλληλοι.

Από τις παρουσιαζόμενες πηγές ο συγγραφέας άντλει στοιχεία για να διερευνήσει το χαρακτήρα της πολιτικής, με την ευρεία έννοια, δράσης της Φεντερασιόν: η εργατική λέσχη, το βιβλιοπωλείο και οι δανειστικές βιβλιοθήκες, ο λαϊκός καταναλωτικός συνεταιρισμός και το συνεργατικό άρτοποιείο είναι μερικές από τις μορφές πολιτικής παρέμβασης που χρησιμοποιεί, σύμφωνα με τα πρότυπα της γερμανικής και αυστριακής σοσιαλδημοκρατίας.

Η Σοσιαλιστική Νεολαία ως «σχολή στρατολόγησης» είναι το σημαντικότερο μέσο

πού υίοθετεί η Φεντερασιόν για να αυξήσει την επιρροή της κυρίως μέσω της εκπαίδευσης. Από τα υπάρχοντα τότε πρότυπα σοσιαλιστικής παιδαγωγικής η Φεντερασιόν ακολουθεί περισσότερο την Ίσπανική Escuela Moderna του Ferrer, ο οποίος «έδινε έμφαση στην ανθρωπιστική και ρασιοναλιστική εκπαίδευση του ατόμου» (σ. 41). Η άθλητική ανάπτυξη εξέλλου, πού αποτελεί βασικό στόχο της σοσιαλιστικής παιδαγωγικής της εποχής ως αντίδοτο του αλκοολισμού, και η αισθητική καλλιέργεια των μελών (θέατρο, μουσική) είναι οι δύο άλλοι στόχοι της παιδαγωγικής πού εφαρμόζει η οργάνωση.

Η Σοσιαλιστική Νεολαία της οποίας η δομή, η λειτουργία και η σύνθεση προσδιορίζονται από το καταστατικό και τα αντίστοιχα διεθνή παραδείγματα αποτελεί κατά τον συγγραφέα πρώιμη έκφραση του θεσμού των πολιτικών νεολαίων στην Ελλάδα και σημαντικό μάρτυρα για ένα πολιτισμικό φαινόμενο: «την “ανάκαλυψη” της νεανικής ηλικίας, την αναγνώριση και τη διαφορετική αντιμετώπιση των ιδιοτήτων, των δυνατοτήτων και των αναγκών της» (σ. 7).

Το υπόμνημα του 1914, το οποίο συντάχθηκε μετά τις διώξεις των ήγετων της Φεντερασιόν, λόγω της καπνεργατικής απεργίας του ίδιου χρόνου, βοηθάει στην πληρέστερη κατανόηση της δράσης της για τα χρόνια μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος: επιτρέπει μάλιστα στο συγγραφέα να θίξει, αντλώντας στοιχεία και από τον τοπικό τύπο, εύρύτερα ζητήματα όπως είναι η μορφή των εργατικών διεκδικήσεων του μεσοπολέμου, η κρατική καταστολή και τα ιδεολογικά επιχειρήματα των δύο πλευρών, πού εκφράζουν την «αντιπαράθεση εθνικής και κοινωνικής συνείδησης» (σ. 107): οι «άπατριδες Έβραίοι» δεν αγωνίζονται για τη διεκδίκηση εργατικών αιτημάτων αλλά συμμαχούν με τους Βουλγάρους κατά του Έθνους.

Με τη μελέτη του ο Λιάκος υποδεικνύει τη γνωστή και από άλλες εργασίες του μεθοδολογική άποψη, ότι για να συγκροτηθεί ένα ερμηνευτικό πλαίσιο σχετικά με το εργατικό κίνημα απαιτείται ο συνδυασμός πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας, ενώ απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό είναι η σύνδεση της ελληνικής με την δυτικοευρωπαϊκή ιστοριογραφία¹. Με τον ύπαινικτικό τρόπο πού επιλέγει για να αξιοποιήσει τις παρουσιαζόμενες πηγές, ο συγγραφέας προτείνει πολλαπλές κατευθύνσεις για τη μελλοντική έρευνα. Η φύση των πηγών πού δημοσιεύονται δεν αφήνει περιθώρια όμως για να θιγεί μιὰ παράμετρος εξίσου σημαντική, η ζωή και η δράση όσων πρωταγωνίστησαν σε τέτοιες κινήσεις.

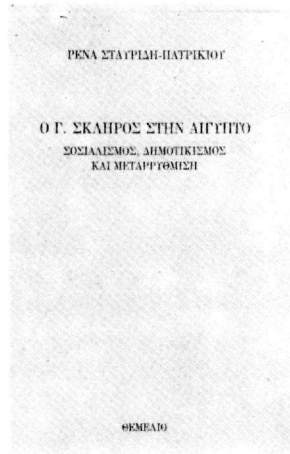
Αυτήν ακριβώς την παράμετρο λαμβάνει υπόψη η δεύτερη μελέτη πού παρουσιάζεται εδώ, της Ρένας Σταυρίδη-Πατρικίου, η οποία άρθρώνεται γύρω από την προσωπικότητα και τη σκέψη του Γ. Σκληρού, εισηγητή του μαρξισμού στην Ελλάδα το 1907 με το *Κοινωνικόν μας Ζήτημα*. Παρακολουθεί την πορεία του στο διάστημα πού είναι έγκατεστημένος στην Αίγυπτο, από το 1911 ως τον θάνατό του το 1920. Σε προγενέστερες εργασίες της η Πατρικίου έχει διερευνήσει τη δραστηριότητα του Σκληρού τα προηγούμενα χρόνια και ιδιαίτερα τις θεωρητικές απόψεις πού εκφράζει στο *Κοινωνικόν μας Ζήτημα* ως πρὸς τις επιρροές πού είχε δεχθεί και ως πρὸς τη συζήτηση πού προκάλεσε στους κύκλους των δημοτικιστών.

1. Βλ. τον πρόλογο του Λιάκου στό Dick Geary, *Τὸ Εὐρωπαϊκὸ ἐργατικὸ κίνημα (1848-1939)*, μετάφραση-επιμέλεια Τάσος Δαρβέρης, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1988 και την επισκόπηση του θέματος «Η ιστοριογραφία του εργατικού κινήματος», στό *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχ. 35, 36, 37 Δεκέμβριος 1988, σ. 161-170.

Στήν εργασία πού παρουσιάζεται ἐδῶ ἡ συγγραφέας ἐξετάζει ἐξαντλητικά τὴ σχέση τοῦ Σκληροῦ μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καὶ τοὺς δημοτικιστὲς καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα συγκρότησαν τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο θεώρησε ὅτι ἦταν δυνατόν νὰ προωθηθοῦν οἱ ιδέες του. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν ἐξελικτικὸ μαρξισμό τοῦ Πλεχάνωφ καὶ ἐκπρόσωπος τῆς σοσιαλδημοκρατίας τῆς ἐποχῆς χρησιμοποίησε τὸν δημοτικισμό ὡς τὴν καταλληλότερη κοινωνικὴ δύναμη καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ὡς τὸ προσφορότερο μέσο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ στόχου του: «Στὴ σκέψη του κυριαρχεῖ πάντα ἡ ἰδέα πῶς γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ μεταρρυθμίσεις πού θὰ ὀδηγήσουν σ' ἓνα κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ μετασχηματισμὸ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ «πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ λαοῦ», ἡ ὁποία θὰ ἐπιτρέψει ταυτόχρονα καὶ τὴν ταξικὴ συνειδητοποίηση. Κύριος μοχλὸς γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ...» (σ. 90). Ἀκολουθώντας τὸ ὄραμα αὐτὸ «δὲν ἔπαψε μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του νὰ διακηρύσσει ὅτι ἡ σύνδεση τῶν δημοτικιστῶν μὲ τὶς λαϊκὲς τάξεις καὶ τὸ ἐργατικὸ κίνημα θὰ εἶχε τελικὰ ἓνα διπλὸ ἀποτέλεσμα: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὴν προώθηση τῶν δημοτικιστικῶν ιδεῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ διαμόρφωση μιᾶς πνευματικῆς ἡγεσίας, στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐργατικῆς τάξης» (σ. 145).

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐξετάζονται οἱ σχέσεις τοῦ Σκληροῦ μὲ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης τοῦ 1917, Μ. Τριανταφυλλίδη, Α. Δελμούζο καὶ Δ. Γληνό, ἐνῶ ἀντικείμενο τοῦ δευτέρου κεφαλαίου εἶναι κυρίως ἡ διασταύρωση τῶν ιδεῶν του μὲ τὴν πολιτικὴ πρακτικὴ τοῦ Βενιζέλου. Ἡ σχέση αὐτὴ ὀδήγησε καὶ σὲ κυβερνητικὴ πρόταση τὸ 1917 πρὸς τὸν Σκληρὸ πού δὲν ὑλοποιήθηκε, νὰ ἀντιπροσωπεύσει τοὺς Ἕλληνες σοσιαλιστὲς στὰ διεθνῆ σοσιαλιστικὰ συνέδρια· εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Βενιζέλος ἤθελε νὰ προωθήσει τὴ διπλωματικὴ του πολιτικὴ καὶ ἀπὸ τὸ βῆμα τέτοιων συνεδρίων. Ἡ συμπάθεια τοῦ Σκληροῦ πρὸς τὸν Βενιζέλο «πού θὰ ἐξελιχτεῖ σὲ ἀπροκάλυπτο ἐνθουσιασμό, στηρίζεται πρῶτιστα στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀπόψεις του γιὰ προσεκτικὴ καὶ προοδευτικὴ ἐφαρμογὴ ριζοσπαστικῶν μέτρων συνέπιπταν μὲ τὶς θέσεις τοῦ Βενιζέλου» (σ. 71) τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Στὸ τρίτο καὶ τέταρτο κεφάλαιο ἐξετάζονται οἱ δημοτικιστικὲς ὁμάδες τῆς Αἰγύπτου στὶς ὁποῖες συμμετεῖχε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ὁ Σκληρός: τὸ «Ἐντευκτήριο» (1915) καὶ ἡ «Δημοτικιστικὴ ὁμάδα» (1916) στὸ Κάιρο, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος Αἰγύπτου (1918), μὲ εὐρύτερους ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στόχους. Ἰδιαίτερη ἔμφαση δίνει ἡ συγγραφέας στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμιλο καὶ μάλιστα στὴ σύνθεση τῆς ἰδρυτικῆς του ὁμάδας γιὰ τὴν ὁποία διαπιστώνει ὅτι «συμπληρώνεται καθαρὰ ἡ εἰκόνα μιᾶς ὁμάδας ἀστῶν διανοουμένων. Πρόκειται, δηλαδή, γιὰ μιὰ ὁμάδα, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἔχουν ἐξειδικευμένες γνώσεις, κοινωνικὸ κύρος καὶ οἰκονομικὴ ἐπάρκεια» (σ. 143) καὶ στῶν ὁποίων τὴ στάση καὶ τὸ ἔργο «διακρίνονται ... αἰτήματα κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ πού ξεφεύγουν ἀπὸ τὰ ὄρια πού ἔχει θέσει ἀπλῶς ἡ δημοτικιστικὴ τους ιδιότητα» (σ. 144). Ἡ δραστηριότητα τοῦ Ὁμίλου (ἐκδοτικὴ, ἐκπαιδευτικὴ, ὁμιλίες) ἐκτίθεται ἀναλυτικὰ στὸ ἕκτο κεφάλαιο. Ἐνα ἄλλο ἐνδιαφέρον θέμα, πού ἀναπτύσσεται στὸ πέμπτο

κεφάλαιο του βιβλίου είναι η σχέση του Σκληροῦ με τὸν Καβάφη, ἡ συμμετοχή τους στὶς ἴδιες ομάδες, ἡ κοινὴ ἄποψη τους γιὰ τὴ γλωσσικὴ μετριοπάθεια ποὺ ἐξυπηρετοῦσε εὐρύτερους στόχους, κοινωνικούς γιὰ τὸν πρῶτο καὶ αἰσθητικούς γιὰ τὸν δεύτερο.

Ἡ ἐργασία συνοδεύεται ἀπὸ ἐπίμετρο με μαρτυρίες ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπαφές τοῦ Σκληροῦ με τὴν ἐλληνικὴ σοσιαλιστικὴ κίνηση, στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο Αἰγύπτου καὶ στὰ βιογραφικὰ τοῦ Σκληροῦ.

Ὁ αὐστηρὰ ἐπαγωγικός, ἀκριβὴς καὶ πυκνὸς λόγος τῆς Πατρικίου δὲν ἐπιτρέπει διεξοδικότερη παρουσίαση τῆς μελέτης της. Με τὴ σχολαστικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἀξιοποίηση τῶν δεδομένων ὁδηγεῖται στὴ συζήτηση προβλημάτων, ὅπως εἶναι ἡ σχέση τῶν σοσιαλιστικῶν κινήσεων καὶ τῶν σοσιαλιστῶν διανοουμένων με τὸ Βενιζέλο σὲ συνδυασμὸ με τὴν ἀπουσία σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος στὴν Ἑλλάδα, ἡ μὴ ἐνσωμάτωσή τους ἀργότερα στὸ ΚΚΕ, τὸ ὁποῖο ἦταν προϊόν νέων συνθηκῶν (κυρίως τοῦ πολέμου), ἡ εὐρεία κοινωνικὴ λειτουργία τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ ἡ «ἰδεολογικὴ ἐτοιμότητα» ποὺ διέθεταν ἢ δὲν διέθεταν οἱ κοινωνίες γιὰ νὰ ἀνεχθοῦν πρωτοποριακὲς ἰδέες. Κυρίαρχο πρόβλημα γιὰ τὴ συγγραφέα φαίνεται πάντως νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἔννοιας τῆς πρωτοπορίας. Ἡ ἐξαντλητικὴ ἐκμετάλλευση τῶν πληροφοριῶν τῆς προσφέρει ἐπίσης τὴ δυνατότητα νὰ διακρίνει λεπτὲς ἀποχρώσεις, ὅπως εἶναι π.χ. οἱ εὐθραυστὲς ἰσορροπίες μέσα στὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων, τὰ διαφορετικὰ ρεύματα τοῦ δημοτικισμοῦ ἢ οἱ ἀντιδράσεις ποὺ προκαλοῦνταν, ὅταν μιὰ ἰδέα χαρακτηριζόταν «σοσιαλιστικὴ».

Οἱ δύο ἐργασίες ποὺ παρουσιάζουμε ἐδῶ, παρά τὴ διαφορὰ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῶν στόχων τους ἐντάσσονται σ' ἓνα κοινὸ πεδίο ἐρευνας καὶ καταλήγουν σὲ παρατηρήσεις καὶ διαπιστώσεις ποὺ προωθοῦν ἀναμφισβήτητα τὴ μελέτη τῶν συναφῶν θεμάτων.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ θέλαμε νὰ ἐπισημάνουμε πὼς ἡ μελέτη τῶν κοινωνικῶν κινήσεων ὡς ἐπὶ μέρους ἀντικείμενο τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας παρουσιάζει τὶς ἀνάλογες καθυστερήσεις. Οἱ σχετικὲς μελέτες εἶναι λίγες καὶ γίνονται κυρίως στὰ πλαίσια ἀτομικῶν ἐρευνῶν καὶ ὄχι μεγάλων προγραμμάτων. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι παραμένουν ἀσαφεῖς βασικὲς ἔννοιες ὅπως «ἐργατικὸ κίνημα», «σοσιαλιστικὸ κίνημα», «πρωτοπορία» κτλ., ἐνῶ δὲν ἔχουν καθοριστεῖ με σαφήνεια οὔτε τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενο τοῦ θέματος οὔτε τὰ χρονολογικὰ του ὅρια. Τὸ ἀντικείμενο ἐξἄλλου προσφέρεται ἰδιαίτερα γιὰ ἰδεολογικὴ χρῆση καὶ ἐκμετάλλευση. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ κίνδυνος αὐτὸς ἔχει ἐντοπιστεῖ ἀρκετὰ χρόνια τώρα, δὲν ἔχει σταματήσει ἡ παραγωγή ἐργασιῶν οἱ ὁποῖες χρησιμοποιοῦν τέτοιου τύπου φαινόμενα γιὰ νὰ δικαιώσουν ἐκ τῶν ὑστέρων διαμορφωμένες ἀπόψεις².

Οἱ δύο παραπάνω μελέτες πάντως συμβάλλουν στὸν αὐστηρότερο προσδιορισμὸ τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὡς πρὸς τοὺς στόχους καὶ ὡς πρὸς τὴ μέθοδο. Χωρὶς νὰ διαψεῦδουν τὴ φιλοδοξία τῶν συγγραφέων γιὰ μιὰ συνολικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων ὑποστηρίζουν με τὸν τρόπο της ἢ κάθε μιὰ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴ λεπτομερειακὴ μελέτη τῶν *εἰδικῶν περιπτώσεων*.

Ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ μορφή πρωτοποριακῶν κινήσεων καὶ ἰδεῶν εἶναι ἡ συνισταμένη

2. Τὸ 1983 συστήθηκε ἐπιστημονικὴ ἐταιρεία με σκοπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἡ ὁποία δὲν μπόρεσε νὰ δραστηριοποιηθεῖ. Τὴ δημόσια συζήτηση γιὰ τὴν καθυστέρηση ὡς πρὸς τὴ μελέτη αὐτῶν τῶν θεμάτων εἶχε ξεκινήσει τὸ 1982 ὁ Ἄντ. Λιάκος (βλ. περιὸδ. Ὁ Πολίτης, τεῖχος 49, Μάρτιος 1982).

παραγόντων μεταβαλλόμενων στο χώρο και στο χρόνο. Διαφέρουν ή κοινωνική και οικονομική δομή, οι δρόμοι επικοινωνίας, οι πολιτικές και ιδεολογικές συγκυρίες. Δεν είναι εύκολη π.χ. η διάκριση εθνικής και κοινωνικής διεκδίκησης για τις περιοχές που στις αρχές του αιώνα δεν έχουν ακόμα ενσωματωθεί στο ελληνικό κράτος. Η σύγχυση αυξάνεται μετά την ενσωμάτωση, όποτε το εθνικό στοιχείο εμφανίζεται ισχυρότερο, ενώ η ποιότητα του προβλήματος είναι διαφορετική κατά περιοχές ανάλογα με τις εθνότητες που συγκατοικούν και δεν εκδηλώνεται με τον ίδιο τρόπο στην Παλαιά Ελλάδα και στις Νέες χώρες. Ποικίλλουν επίσης το εύρος και ο χώρος της απήχησης που έχουν οι κινήσεις αυτές, ή προέλευση των επιρροών που έχουν δεχθεί, ο χρόνος της ζωής τους και οι μεταλλαγές που έχουν υποστεί. Η διαμόρφωση επομένως μίας γενικής τυπολογίας είναι προς το παρόν θεμιτή μόνον ως υπόθεση, αφού δεν έχουν μελετηθεί ακόμα αρκετές ειδικές περιπτώσεις.

Οι αξιοποιήσιμες σήμερα πηγές, όχι πάντα γνωστές και προσπελάσιμες, είναι περισσότερες απ' όσες νομίζουμε. Τα αρχεία των διεθνών οργανώσεων και τα έντυπά τους, τα καταστατικά και οι έσωτερικοί κανονισμοί συλλόγων, ο τοπικός τύπος και οι τοπικές ιστορίες, τα σωζόμενα ιδιωτικά αρχεία και, γιατί όχι, η μνήμη των ανθρώπων που είναι ακόμη στη ζωή μπορούν να μας δώσουν πληροφορίες αρκετές για να διαμορφωθεί μια λιγότερο ή περισσότερο πλήρης εικόνα. Έπειδή πολλές από τις προσφερόμενες πηγές δεν είναι εύκολα προσιτές είναι απαραίτητη τόσο η καταλογογράφηση όσο και η δημοσίευση εκείνων τουλάχιστον που βοηθούν στον προσδιορισμό του θεωρητικού και οργανωτικού στίγματος των κινήσεων. Άλλωστε ο λόγος που εκφράζουν πρέπει να προσφέρεται αυτούσιος και συνεπώς εκμεταλλεύσιμος από πολλούς ερευνητές.

Τέλος ο μικρός συνήθως κύκλος ανθρώπων που πρωταγωνιστεί, ανεξάρτητα από την απήχηση των κινήσεων, επιβάλλει την αξιοποίηση της συστηματικής βιογραφίας, δεδομένου ότι η κοινωνική και η γεωγραφική προέλευση, οι σπουδές, η επαγγελματική ιδιότητα, τα ευρύτερα ενδιαφέροντα και η ιδιοσυγκρασία ακόμα των προσώπων είναι στοιχεία καθοριστικά.

Η πρακτική συνέχεια των διαπιστώσεων αυτών θα ήταν ένα ερευνητικό πρόγραμμα. Όσο τη στιγμή όμως που αυτό θα είναι εφικτό πρέπει να αρκεστούμε στην αισιοδοξία που προκαλεί το γεγονός ότι και οι δύο ερευνητές, των οποίων οι εργασίες παρουσιάστηκαν εδώ, είναι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι.

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ